Рівненський державний гуманітарний університет

Збірник наукових праць

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти

461952

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 9

ЧИТ. ЗАЛ №1
2008
49446

БІБЛІОТЕКА
Рівненського державного
гуманітарного університету

ПЕРЕВІРЕНО
2013 РІК
2018 РІК
2023 РІК

Рівне 2000

О-59
371.01

Збірник наукових праць

"Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти"

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 9. – Рів
Рівненський державний гуманітарний університет, 2000 р. – 245 С.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем навчання, виховання розвитку учнівської і студентської молоді.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, педагогічних працівни шкіл і позашкільних установ, студентів та професорсько-викладацького складу виш педагогічних навчальних закладів різних рівнів акредитації.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:
Головний редактор:
дійсний член АПСН, доктор педагогічних наук, професор **Мітюров Борис Никифоров**
(Рівненський державний гуманітарний університет);
Заступник головного редактора:
кандидат педагогічних наук, професор **Дем'янюк Тамара Дмитрівна**
(Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор психологічних наук, професор, академік АПН України **Бех Іван Дмитрович**
(Інститут проблем виховання АПН України);
доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ **Дем'янчук Анатолій Степанов**
(Рівненський економіко-гуманітарний інститут);
доктор педагогічних наук, професор **Дем'янчук Степан Якимович**
(Рівненський економіко-гуманітарний інститут);
доктор педагогічних наук, професор **Коваль Ганна Петрівна**
(Рівненський економіко-гуманітарний інститут);
доктор педагогічних наук, професор **Лисенко Неля Василівна**
(Прикарпатський педагогічний університет ім.В.Стефаника);
доктор педагогічних наук, професор, академік АПСН **Лісова Світлана Валеріївна**
(Рівненський інститут слов'янознавства Київського інститут "Слов'янський університет");
доктор педагогічних наук, професор **Оржеховська Валентина Михайлівна**
(Центр превентивного виховання АПН України);
доктор педагогічних наук, професор **Сметанський Микола Іванович**
(Вінницький державний педагогічний університет ім.Ю.Коцюбинського);
доктор педагогічних наук, професор **Терещук Григорій Васильович**
(Тернопільський державний педагогічний університет);
кандидат педагогічних наук, професор, дійсний член-кореспондент АПСН **Тищук Віта Іванович** (Рівненський державний гуманітарний університет);

Друкується за рішенням вченої Ради Рівненського державного гуманітарн університету (протокол № 7 від 31 березня 2000 р.)

За достовірність фактів, дат, назв і т. н. відповідають автори статей. Думки авто можуть не збігтися з позицією редколегії. Рукописи не повертаються.

Адреса редакції: 266000, м. Рівне, вул. Остафова, 31
Рівненський державний гуманітарний університет
ISB № 966 – 7281 – 05 – 3

© Рівненський державний гуманітарний університет. 2(

Зміст

Переднє слово....3
1. Павелків Р.В. Гуманістична педагогіка: колізії становлення....4
2. Дем'янюк Т.Д.. Громадянське виховання студентів: концептуальні засади та шляхи реалізації....8
3. Косарєва Н. Проблема соціально-громадянського виховання особистості студента і підходи до її вирішення в теорії і практиці.... 16
4. Петренко В.В.. Патріотичне виховання школярів в умовах становлення української державності.... 20
5. Колупаєва Т.Є. Гуманістична спрямованість взаємовідносин учителів та учнів.... 24
6. Безкоровайна О.В. Клубна діяльність як важливий фактор виховання підлітків в дусі миру та взаєморозуміння.... 27
7. Герасименко Л.Б. Рівень екологічної культури учнів як критерій екологічного виховання.... 35
8. Косарєва Н. Вплив сукупності соціально-педагогічних факторів на розвиток громадянської спрямованості студента.... 43
9. Дем'янюк Т.Д., Стрельбицька В.В. Становлення особистості гімназиста в системі діяльності класних вихователів.... 47
10. Дем'янюк Т.Д., Гавриш Н.П.. Технологія виховного процесу в Рівненській державній гуманітарній гімназії.... 51
11. Докукіна О. М. Основи громадянськості молодших школярів.... 54
12. Дем'янюк Т.Д.,Умурзакова Т.Ф., Гавриш Н.П. Орієнтири на нові технології виховання.... 58
13. Сташук О.А. Виховний аспект окремих напрямів образотворчої діяльності в школі.... 69
14. Дупак Н.В. Виховання культури праці учнівської молоді.... 75
15. Первушевська І.О. Система управління позашкільним педагогічним процесом.... 80
16. Понімарська Т.І. Світ людей у вихованні соціальної компетентності дошкільника.... 90
17. Врочинська Л.І.. Педагогічні умови виховання гуманної поведінки у старших дошкільників.... 93
18. Мельник А.П. Особливості процесу соціально-психологічної адаптації школярів, які перейшли в новий класний колектив.... 97
19. Бех І.Д. Міжособистісні взаємини у вихованні молодших школярів.... 101
20. Литвиненко С.А. Українська народна казка як засіб формування національної свідомості молодших школярів.... 105
21. Повалій Л. Традиції поваги до старших, турботи і милосердя як засіб морального становлення підлітків.... 110
22. Воробйова І.А. Комунікативна компетенція як компонент виховного процесу.... 115
23. Ягупов В.В. Інсценування як метод навчання.... 117
24. Бабій М.Ф. Залежність розвитку мислення від організації навчального процесу.... 122
25. Малафіїк І.В. Теоретичні і методичні аспекти системно-розвиваючого навчання та його виховний потенціал.... 124
26. Редько А.О. Розвивальне навчання - надійна стартова площадка для самореалізації особистості.... 128
27. Пальчевський С.С. Формування духовності людини сучасної епохи засобами сугестопедичного навчання.... 137
28. Оржеховська В.М. Духовний розвиток дітей і молоді – важливий превентивний фактор в освітньо-виховному процесі.... 141

Р.В.Павелків

ГУМАНІСТИЧНА ПЕДАГОГІКА: КОЛІЗІЇ СТАНОВЛЕННЯ

Перехід країни до втілення у громадському суспільстві принципів соціального партнерства, узгодження інтересів різних груп населення та окремих особистостей замість їх боротьби за домінування має слугувати утвердженню всіх соціальних відносин на гуманістичних началах. Особливо важливим у цьому зв'язку є гуманізація процесу навчання та виховання підростаючого покоління, оскільки від цього залежить готовність людей жити в демократичному суспільстві. Тому актуальним завданням є розробка шляхів розв'язання складних завдань заміни імперативної педагогіки на педагогіку співпраці, співдружності та співтворчості.

Для цього педагогічна наука має забезпечити нейтралізацію впливів ідейної спадщини педагогіки минулого з її виправданням директивних методів виховання і запропонувати нові зразки педагогічної технології. Складність завдання полягає у тому, що належне сприйняття педагогами (особливо тими, яким властиві певні життєві і професійні стереотипи) нових принципів діяльності є справою досить проблематичною. Крім того, дається взнаки недостатній рівень розробленості теорії гуманізації навчання та виховання. Слід враховувати й ту обставину, що студенти педагогічних вузів не завжди належним чином опановують навіть існуючі теорії гуманізації педагогічного процесу. Тому, потрапивши у школу, вони, вільно чи невільно, засвоюють від старших колег традиційні, інколи далекі від гуманістичних засад, педагогічні методи. Тож вибір нових ідейно-педагогічних пріоритетів у нашій школі іноді має декоративний характер, а переконаність у перевазі ідей педагогіки співробітництва часом викликає сумніви.

Подолати таку ситуацію, на нашу думку, може перехідна педагогіка, що у своєму прагненні модернізувати навчально-виховний процес керується не лише ідеалами гуманізму, але й можливостями їх втілення у непростих умовах сьогодення. Тому ми маємо доцільно поєднувати реальні можливості і перспективи розвитку особистості у нинішній соціокультурній ситуації.

Перехід від авторитарної педагогіки до особистісно-розвивальної має бути еволюційним: не докорінна зміна традиційних технологій виховання та навчання, але модернізація вже існуючих, впровадження нових ідей з опорою на усталені підходи до соціалізації особистості. І почати, мабуть, необхідно з перегляду підручників педагогіки, що використовуються у вузах.

Проаналізуємо деякі моменти побудови підручників педагогіки. За роки незалежності вони суттєво змінилися: не могли не позначитися впливи західних теорій та технологій (зокрема поширених у США та Європі модульної організації навчання та особистісно-орієнтованої педагогіки). Каталізаторами цього процесу виявились також ідеї передових вітчизняних вчених В.Сухомлинського, Ш.Амонашвілі та інш.

Ще одним джерелом проникнення гуманістичних тенденцій у класичну педагогіку був рух педагогів-новаторів, який набрав поширення з кінця сімдесятих років та існував до початку дев'яностих років. Цей рух виник як протест проти неефективності шаблонної, схематизованої педагогіки. Виконавши свою місію, рух педагогів-новаторів природно влився у рух за гуманізацію педагогіки. Усе це змінило розуміння змісту та форми укладання підручників. У них з'явилися нові розділи, по-новому описувалися мета та методи навчання і виховання. Одначе, незважаючи на суттєві зміни, до цього часу практично незмінною лишилася система принципів педагогіки. Але ж вони є тими вихідними пояснювальними положеннями, з огляду на які й будується вся педагогічна система.

Окремі науковці скептично ставляться до побудови системи принципів. Мовляв, вчитель, готуючись до уроку, думає про методичні матеріали, а не про абстрактні принципи. На нашу думку, така позиція не є вірною. Щось же зумовлює вибір педагогом саме таких, а не інших методичних засобів. Це "щось" і є принципами педагога, але неусвідомленими; тобто свідоме ігнорування принципів зумовлює їх несвідоме (а отже, нераціональне) використання.

А переосмислити систему принципів необхідно вже тому, що в них не лише не відбито належним чином вихідні позиції гуманістичної педагогіки, але й тому, що серед них все ще лишилися недієві установки.

Так, на думку психолога Г.О.Балла, принципами авторитарно-маніпулятивного навчально-виховного процесу є:

- підлаштовування школяра, його світогляду, якостей під певні соціальні норми;
- зосередження уваги педагогів лише на процесі засвоєння знань, формування умінь і навичок без врахування потенцій розвитку учнів як суб'єктів власної життєдіяльності;
- монологічна форма організації навчально-виховного процесу.

Наведемо ще приклади принципів, які містяться у підручниках педагогіки. Ось деякі: "Принцип зв'язку школи з життям, з вирішенням завдань розвитку країни", "Принцип доступності та врахування вікових особливостей учнів", "Наукова обгрунтованість змісту виховання", "Зв'язок навчання та виховання з суспільно корисною працею", "Принципи поваги до особистості дитини у співпряжці з розумною вимогливістю до неї", "Принцип комплексного підходу до виховання".

Комплексність у вихованні зводилась до вимоги всебічного, а саме: інтелектуального, морального, естетичного та фізичного виховання учнів. Як відомо, успіхами цей підхід не увінчався, оскільки зводив особистість лише до об'єкта виховних впливів, не передбачав умов розвитку особистості у якості суб'єкта власного розвитку. Учнів змушували засвоювати шкільну навчальну програму, бути формально присутніми на заходах, спрямованих на їх моральне та фізичне загартування тощо.

"Принцип зв'язку школи з життям, з вирішенням завдань розвитку країни" мав яскраве соціальне вираження. Його варіацією була декларація про необхідність зміцнення зв'язку педагогічної науки зі школою, а школи з життям. У ньому фіксувалась прикладна спрямованість завдань, необхідних для задоволення сьогоденних потреб; відповідно педагогіка орієнтувалась не на вивчення законів формування Особистості, а на створення методичних засобів, зручних для повсяденної роботи вчителя, а від школи вимагалось не виховання Людини, а підготовка учнів до життя та праці, щоб вони, закінчивши школу, були "безпосередньою продуктивною силою". Сказане стосується й принципу "зв'язку навчання та виховання з суспільно корисною працею".

Не досить коректним з огляду на сучасні підходи, психологічні знання є й "принцип доступності та врахування вікових особливостей учнів", оскільки навчання та виховання має орієнтуватися не на актуальний стан розвитку учнів, але на зону їхнього найближчого розвитку, тобто не на структури, що вже склалися, а на ті, що потенційно можуть бути сформовані. Вікові ж особливості вважалися константними і такими, що не залежать від типу навчання.

Принцип "наукової обгрунтованості змісту виховання" був жорстко академічним і не враховував досвіду народу у цій справі.

Звичайно, не всі принципи, які наводяться у підручниках педагогіки, є застарілими. Наприклад, належним чином зрозумілий принцип наочності може бути надійним спрямовувачем підготовки вчителя

до уроку, підбору ним методичного матеріалу тощо. Це ж стосується принципу "поваги до особистості дитини у співпряжності з розумною вимогливістю", який є вимогою не зашкодити адекватному формулюванню самосвідомості підлітків, їх волі, підсвідомості тощо, але й не створити для них ситуацію уседозволеності, оскільки це може бути умовою розвитку небажаних мотивів та поведінки. Отож, окремі з традиційних принципів можуть бути переосмислені та використані у новій педагогіці. Відкинуті мають бути лише положення, які не відповідають сучасним науковим уявленням.

Нам слід заперечити положення імперативної педагогіки, які не відповідають духу демократичного суспільства, та зберегти позитивні.

Сутність цієї критики: авторитарна педагогіка пригнічує творчий потенціал особистості. Вона нав'язує однакові та обов'язкові для всіх учнів вимоги до розвитку їх інтелектуальної сфери та приписів поведінки, формує конформну людину.

Неефективність імперативної педагогіки актуалізувала прагнення суспільства до лібералізації системи освіти, яка передбачала б, окрім реалізації стандартів освіти, створення умов для перетворення дитини з об'єкта виховних впливів на суб'єкт саморозвитку. Нині реалізація особистістю своєї суб'єктності здійснюється у її праві вибирати тип освітнього процесу і закладу у відповідності зі своїми здібностями та інтересами. Для цього відкриті різні типи освітніх закладів: гімназії, ліцеї тощо. Маємо авторські школи, диференційовані за поглибленим вивченням певних предметів. У разі нівелювання суспільством матеріальної та інформаційної нерівності, які унеможливлюють реалізацію права особистості на вибір освітніх систем, матимемо гуманістичну освіту.

Однак, як відомо, практика навчання та виховання ще не є гуманістичною. Не ліпші справи й у теорії. Так, у деяких новітніх підходах пропонується піднести особистість до рівня суб'єкта виховання. Тому принципи авторитарної педагогіки мають бути обернені та виглядати приблизно так: підлаштування процесу шкільного виховання "під учнів", їх світосприймання та світогляд. Тобто цілеспрямоване формування соціально цінних якостей особистості має бути замінене створенням умов для вільного вияву її внутрішніх потенцій. Зрозуміло, що таке побажання можна реалізувати у теорії, але не в практиці виховання: можна лише уявити хаос, який був би у школі, коли педагогічний колектив намагатиметься підлаштувати виховні заходи під уподобання учнів. Наголошуючи на необхідність орієнтації педагогіки на особистість учнів, деякі автори мають на увазі не емпірично взяту дитину, оскільки підлаштуватись під неї недоцільно та неможливо, але якийсь ідеалізований образ особистості. Однак, у такому випадку, постає питання: хто сформулює ідеальну модель тої особистості, на яку має орієнтуватись навчально-виховний процес?

Помилка у розумінні сутності гуманістичної педагогіки сучасними дослідниками у тому, що вони, на нашу думку, створюють не нову, а антиавторитарну педагогіку, а це не одне і те ж. Раніше у центрі уваги вчених були інтереси держави, а нині особистості: маятник хитнувся з крайньої правої на крайню ліву позицію. Ми ж маємо зупинити його десь посередині, тобто випрацювати систему принципів, яка, за умови засвоєння її студентами педагогічних вузів, зможе, по-перше, запобігти формуванню у них навичок авторитарної роботи з учнями, по-друге, допомогти уникати ситуації уседозволеності учням, по-третє, спрямовувати діяльність педагогів на всебічний розвиток особистості вихованців. Сказане й визначає наше розуміння принципів гуманістичної педагогіки:

1. Принцип всебічності виховання. Педагогічний процес має бути так побудований, щоб поза увагою вчителя не лишилась жодна грань виховання. Кожен момент виховання має мати двоєдине завдання: сприяти самопізнанню особистості та формуванню її етичних установок справедливості, доброти,

жадоби істини тощо.

2. Педагогічний процес має бути побудований так, щоб була можливість дитині виявити самостійність, ініціативність, здатність до самоорганізації, власну гідність, інші особисті якості та суб'єктні потенції.

На відміну від сучасних гуманістичних теорій (Г.Балл, В.Біблер та інші), які вважають, що навчально-виховний процес має бути зорієнтованим виключно на розвиток особистості, ми стверджуємо, що робота педагога з учнем не може цим обмежуватися. Навчально-виховний процес має задовольняти не лише потреби особистості у розвитку, але й держави у підготовлених висококультурних, кваліфікованих працівниках. Тому школа, як відомо, має забезпечити не лише інтелектуальний, моральний, фізичний та інший розвиток учнів, але й зумовити засвоєння ними певних стандартів знань та практичних умінь. Нині нам потрібна Людина-Діяч. Не доцільно, заперечуючи однобічність авторитарної педагогіки, яка зводила особистість до об'єкта виховання, так само однобічно зводити її до суб'єкта. Особистість має бути і об'єктом, і, одночасово, суб'єктом виховного процесу. Міра суб'єктності та об'єктності у кожному окремому випадку, звичайно, може бути різною, але, якщо ми дійсно хочемо побудувати реальну гуманістичну педагогіку, вони обоє мають мати місце.

Тому ми, передбачаючи у системі принципів можливість для вияву суб'єктних характеристик особистості, наголошуємо на значущості засвоєння визначених стандартів знань. Тож, третій принцип.

3. Протягом навчання у школі учень має засвоїти систему знань, необхідну для орієнтації у світі та набуття певної професії. Необхідно запобігти формальному засвоєнню знань, що їх отримує дитина у процесі вивчення кожної з навчальних дисциплін, які мають синтезуватися у цілісний світогляд особистості.

Звичайно, суб'єктно-об'єктні характеристики можуть виявитися належним чином, якщо вони не набудуть ознак асоціальності. Звідси четвертий принцип:

4. Виховання та навчання мають бути організовані таким чином, щоб були "перекриті" впливи, які можуть сприяти розвитку асоціальних спонук та девіантної поведінки учнів.

Якщо названі принципи будуть засвоєні студентами та стануть визначальними у роботі педагогів, то ми дійсно створимо гуманістичну педагогіку демократичного суспільства.

Література

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої школи. Курс лекцій.- К., 1993.- 220 с.
2. Библер В.С. Диалог культур и школа XXI века // Школа диалога культур: Идеи. Опыт. Проблемы.- Кемерово,1993.- С.30-45.
3. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання. – К., 1998.- 204 с.
4. Выготский Л.С. Лекции по психологии // Выготский Л.С. Собр. соч. в 6 т./ Под. Ред. В.В.Давидова.- Т.2.- М.: Педагогика, 1982.- С.362-502.
5. Гуманізація навчально-виховного процесу в загальноосвітніх школах // за ред. Г.Балла.- К.: ІС НАНУ, 1998.- 132 с.
6. Максименко С.Д. Основи генетичної психології.- К.: НПЦ Перспектива, 1998,- 220 с.